

KAP DET GODE HÅBS KORT OVER SLAVER OG INDFØDTE, ELLER FORSKELLEN PÅ RACE OG ETNICITET I SYDAFRIKAS HISTORIE

af Hjalte Tin, marts 2000

Når man rejste i Sydafrika før apartheid blev afskaffet i 1994 kunne man komme ud for den sælsomme oplevelse at krydse en international grænse midt inde i landet. Hvis man for eksempel kørte fra Cape Town østpå langs det Indiske Ocean mod Durban ville man efter tusind kilometer komme til en stor grænseovergang med toldere, forskellige flag og bomme ved floden Kei, der adskilte Eastern Cape i The Republic of South Africa fra The Republic of Transkei. Andre steder, som på den smalle vej R 726 der snoede sig gennem bjergene fra Zastron i The Orange Free State til Sterkspruit i Transkei ville man bare passere et lille skilt i vejkanten og rasle over en kvægrist. Men hvor man end krydsede fra 'republikken' ind i et hjemland ville man bemærke at pigtråden der indhegnede alle hvide gårde pludselig ophørte. Inde i hjemlandet var der ingen pigtråd og kvæget strejfede frit om på den fælles jord, mens jorden udenfor hjemlandet var privat ejendom og indhegnet. Men hvad grænsen egentlig adskilte var ikke ganske klart: stater? racer? etniske grupper? privat ejendom? Apartheid var på mange måder det ekstreme kortlægningsprojekt. Alle sociale relationer blev oversat til spatiale relationer og mennesker blev adskilt med vold for at passe til disse ideologiske kort. Hjemlandene var kun et element i den store adskillelse. I denne artikel vil jeg dog kun tale om hjemlandene, dvs. apartheid på landet, og ikke om den uhyre komplekse adskillelse i byerne selvom de to dele selvfølgelig hang sammen. Idag er apartheid afskaffet, men hjemlandsgrænsen mellem Republikken og hjemlandene lever videre i den dramatiske forskel i fysiske og sociale levevilkår i de tidligere hjemlande og resten af Sydafrika. Det er imidlertid ikke det problem jeg vil diskutere i denne artikel.

Mit ærinde er forskellen mellem race og etnicitet. Det er min hypotese at hjemlandsgrænsen i Sydafrika gemmer nøglen til at forstå forskellen, ja modsætningen, mellem race og etnicitet generelt. Det netop er i grænsens spatiale, rumlige, kvalitet at denne forskel klarest kommer til udtryk. For at komme på sporet af forskellen mellem race og etnicitet må vi bevæge os

bagud kortblad for kortblad mod det punkt i historien hvor Jan van Riebeck grundlagde kolonien på Kap Det Gode Håb i 1652.

1976: BLACK NATIONS

Det første kort viser Sydafrikas ti hjemlande. Umiddelbart vil man lægge mærke til at de fleste hjemlande ikke er sammenhængende områder, men små og store 'øer', allesammen i den østlige halvdel af landet. På grund af det sydlige Afrikas klima med regn mod øst og ørken mod vest var det nemlig her de sorte før-koloniale stater havde ligget. I 1976 var tiden kommet til den endelige virkeliggørelse af Hendrik Verwoerds (premierminister 1958-66) vision om the Grand Apartheid med vedtagelsen af loven om Transkeis selvstændighed. Transkei, på størrelse med Danmark og det territorielt mest sammenhængende hjemland var udset til at være det første i rækken af fremtidige 'selvstændige' hjemlande, som ved at fjerne alle sorte skulle skabe et rent hvidt Sydafrika. Apartheid opretholdt en streng legalistisk selvforståelse og den uhørte ophævelse af flere millioner sydafrikaneres borgerret blev vedtaget efter alle parlamentarismens regler - bortset fra den ikke uvæsentlige 'detalje' at sorte ikke havde stemmeret. Loven stipulerede at alle "efterkommere af Transkeiske borgere og alle personer der etnisk, kulturelt eller på nogen anden måde var forbundet med enhver stamme i Transkei" skulle betragtes som borgere af landet Transkei og dermed ikke længere som borgere i Sydafrika, uden hensyn til hvor de måtte være født, bo, og arbejde; der vil ikke blive mulighed for at vælge mellem Sydafrika og Transkei. Pas, grænsekontrol og stramme restriktioner på ind- og udrejse af Sydafrika blev indført og Transkei fik en ambassade i Pretoria.

Verwoerd og hans efterfølger John Vorster havde været istand til at sælge ideen om at Sydafrika bestod af separate nationer til næsten alle hvide og derefter hæfte diskursen om national selvbestemmelse på apartheidpolitiken. Apartheid byggede på den i sidste ende selvdestruktive selvmodsigelse at de sorte tilhørte fremmede nationer beliggende udenfor det 'egentlige' Sydafrika, men samtidig at de sorte som individer skulle være tilstede og udbyttede overalt på den hvide side af grænsen. De fleste hvide vælgere accepterede forbavsende velvilligt forestillingen om at deres 'hvide' nation smukt tilstod en afrikansk 'nation' dens velfortjente selvstændighed - selvom konsekvensen var en dramatisk udhuling af det nationale territorium.

Men når en stat frivilligt giver afkald på territorium skyldes det næsten altid at den er konfronteret med et større onde. For apartheid var frygten for at de sorte skulle oversvømme det 'hvide' Sydafrika et større onde end at give afkald på nationalt territorium. I aviserne diskuterede de hvide 'problemet med den sorte oversvømmelse' mens de fuldt og fast fortsatte med at tro at de levede i 'et hvidt Sydafrika'.

Med den dramatiske pointering, som Sydafrikas historie er så fuld af, blev den selvgoede fiktion om det delte Sydafrika smadret af de sorte børn i Soweto den 16. juni 1976, kun to uger efter at loven om Transkeis selvstændighed var blevet vedtaget af parlamentet i Cape Town. Transkei blev i al stilfærdighed 'selvstændigt' den 26. oktober 1976 efterfulgt af flere hjemlande de følgende år. Men ingen lande i verden anerkendte nogensinde denne 'selvstændighed'; visionen om Grand Apartheid lå begravet tilbage i de forkullede ruiner i Soweto.

1959: BANTU TRIBES

Det andet kort viser sprogområder i Sydafrika. Loven om Transkeis selvstændighed havde ikke trukket nye grænser, men ophøjet en eksisterende grænse til status af 'international' grænse. Flere årtiers akademisk forskning lå bag planen for den totale de-nationaliseringen af hele Sydafrikas sorte befolkning indeholdt i Hendrik Verwoerds 'Promotion of Bantu Self-Government Act' fra 1959. Bantoekunde, som den nye antropologiske videnskab blev kaldt på de Afrikaans-talende universiteter havde siden 1930-erne produceret antropologiske definitioner på de indfødte stammer. Sprogene var den vigtigste markør af den formodede etniske essens. Bantusprogenes familier blev opdelt i ti undergrupper eller 'nationale enheder': Pedi eller Nord-Sotho, Basutho eller Syd Sotho, og Tswana eller Vest Tswana; Nguni blev opdelt i Xhosa, Zulu, Swasi, Sangaan, Nord Ndebele og Syd Ndebele; den tiende gruppe var Venda. Apartheids kortlæggere hævdede nu at der eksisterede en eksklusiv identitet mellem hver stammes (lingvistiske gruppe) essens og land. Men hvor var der en sand identitet mellem land og individuel essens? Antropologiens og sprogvidenskabens svar så fine ud på kolorerede vægkort, men enkeltindivider var blandede, flyttede, talte flere sprog og passede på mange andre måder ikke med apartheids kort. Men statsmagten kunne tvinge folk til at 'overholde' deres essens. Fra 1960 til 1983 blev 1,7 millioner mennesker tvangsfjernet fra det

‘hvide’ Sydafrika og dumpet i ‘genbosættelseslejre’ i deres påståede etniske essens’ hjemland. På trods af al denne vold og lidelse udøvet af de hvide boede majoriteten af alle sorte i 1976 stadig i områder der skulle forestille at være hvide, og de fleste af dem der boede i det ‘sorte’ Sydafrika boede i det ‘forkerte’ hjemland; ialt boede kun 41,8% af den sorte befolkning i deres efter loven ‘rigtige’ hjemland.

Men hvis sprogkortene passede dårligt med den sammensatte virkelighed så passede de forbavsende godt med en anden geografi. De angiveligt sprogbaserede kort definerede den geografiske indespærring af den afrikanske befolkning i hjemlande. Men det sydvestlige Sydafrikas oprindelige indbyggere, som taler Khoisan og ikke et Bantu sprog, fik besynderligt nok ikke tildelt et hjemland. Denne slående undtagelse bestyrkede mistanken om at sprogkortene kun i anden række viste sprog, men i første række noget ganske andet, nemlig privat ejendom.

1913: NATIVE TRIBES

Det tredje kort viser ejendomsretten til jorden deklareret med The Land Act i 1913. Som vi så havde loven om Transkeis selvstændighed i 1976 ikke trukket nye grænser på jorden, men vist tilbage til loven fra 1959. Men denne lov havde heller ikke trukket nye grænser, men med meget små ændringer vist tilbage til grænser som eksisterede i 1913. Dengang blev den første store lov om landets deling mellem hvide og sorte vedtaget i det dengang kun tre år gamle selvstændige Sydafrika. Hjemlandenes grænser var ikke bestemt af Grand Apartheids vision om ‘afrikanske nationer’ eller af Bantokundes kortlægning af etnicitet og sprogområder, men var tværtimod tilpasset de grænser som den koloniale erobring og konsolideringen af hvide landejendomme havde skabt i det nittende århundrede. Grand Apartheid og Bantokunde havde lagt deres store kort hen over privatejendommens utallige matrikelkort. I The Land Act fra 1913 blev for eksempel én reservatgrænse i East London District pertentligt defineret således: “East London District: Newlands Locations; St. Luke’s Mission; Portions of farms 12S. and 11S. falling in this district and forming part of the Moiplats Location; Kwelea Location, comprising Farms 2W,” ‘Missions’ and ‘Locations’ var områder reserveret af hvide missionærer og lokale administratører for sorte bosættelser. Med største omhyggelighed definerede lovens appendix hver eneste reservat ud fra de tilgrænsende hvide landejendomme. Omkring 1905 var

opdelingen af Sydafrikas landområder mellem sorte og hvide stort set tilendebragt: reservaterne udgjorde 7,8% af Sydafrikas totale areal og hvid privat og statslig ejendom resten. Denne tingenes tilstand blev kodificeret med the Land Act i 1913, som bla. forbød hvide at eje jord i reservaterne, hvad der ikke betød meget, og sorte at eje jord og fast ejendom udenfor reservaterne. 23 år senere i 1936 blev loven opdateret og sorte fik nu tildelt ca. 13% af Sydafrika, en procentsats der holdt helt op til apartheids afskaffelse.

The Land Acts benyttede private ejendomme til at kortlægge racernes og stammernes territorier. På den 'hvide' side af grænsen kortlagde loven privat ejendom, mens det på den 'sorte' side var stammens rum der blev kortlagt af den samme grænse. Denne dobbelthed blev også reflekteret i lovens centrale definition af 'The Native': "Native shall mean any person, male or female, who is a member of an aboriginal race or tribe of Africa." Denne tvetydige definition af de indfødte (ordet Native blev omkr. 1950 skiftet ud med Bantu og omkr. 1975 med Black i officiel Sydafrikansk regeringsdiskurs), som både race-bestemt ('aboriginal race') og etnisk bestemt ('tribe of Africa'), bibeholdt i al senere lovgivning peger på en fundamental tvetydighed i den officielle forståelse af indfødt og rum. Jeg vil hævde at denne tvetydighed er central for at forstå forskellen mellem racisme og etnicitet.

Apartheid er et afrikaans ord som nationalisternes valgsejr i 1948 gjorde verdenskendt. Hjemlandene var dog kun den sidste udgave af fiktionen om race og etnicitet: at der eksisterede et hvidt Sydafrika udenfor stammernes områder, og et stamme Afrika udenfor det hvide Sydafrika. De engelsketalende partier havde længe talt om segregering og kortlagt reservater; landområderne var de samme. Segregering blev først afprøvet i The Eastern Cape og Natal (som sammen med de to Boer republikker Transvaal og Oranje Fristaten var de fire koloniale enheder der kom til at udgøre Sydafrika ved dannelsen af Unionen i 1910). Kun i det frugtbare østlige Sydafrika havde der været relativt folkerige sorte stater, og her udgjorde de hvide minoriteten og de sorte majoriteten i modsætningen til det tørre tyndtbefolkede Western Cape, hvor raceforholdet var omvendt og de hvide var majoriteten. Allerede omkring midten af det nittende århundrede påbegyndte Natals guvenør Sir Theophilus Shepstone kortlægningen af første grænse

mellem de hvide landejendomme og de planlagte Afrikanske reservater i Natal. Markskellet for de private hvide (land)ejendomme fik deres dobbelte funktion som grænse for reservater hvor den indfødte befolkning i teorien blev tvunget til at bo samtidig med at de forblev grænser for privat, hvid ejendom. Shepstone tvangsflyttede 90.000 afrikanere til reservaterne fra det der nu blev deklareret hvid landbrugsjord. Dog ikke uden modstand; en leder, høvding Langa Libalele blev dømt til livstidsfængsel på Robben Island for 'opsætsighed', øen hvor en anden berømt afrikansk leder et århundrede senere skulle blive indespærret på livstid.

Således var reservatgrænsens mening tvetydig, folk på den 'hvide' side påstod at grænsen var etnisk-adskillende, mens folk på 'stamme' siden hurtigt forstod at grænsen var race-adskillende. Reservatet var et rum for personer i en mellemlig position ikke fuldt indlemmet i det sydafrikanske samfund, men samtidig indelukket i de hvides udbytningshuse. Ironisk betød denne ikke-spejling hen over reservatgrænsen at segregeringsdiskursen kunne kortlægge de afrikanske stammers rum, men ikke dens egen races rum. Når den hvide mand så fra sin farm ind i reservatet så han ikke først og fremmest sorte mennesker, han så ikke sin egen modsætning men noget andet, nemlig et rum befolket med en bestemt stamme, et rum defineret ved en etnisk essens. Når derimod, lad os sige en Xhosa, så fra Transkei ind over reservatgrænsen så han den hvide mands farm, ikke en anden stammes område, men racebetinget privat ejendom. Han så det rum hvor en lov bestemte kun hvide måtte eje jord. Og samtidig det sted han igen og igen måtte tage til for at få arbejde. Den sorte befolkning var aldrig i stand til at brødføde sig selv på reservaternes overbefolkede, udpinte og dårlige jord; det 'afrikanske' stammeliv i reservatet var og blev en fiktion.

1838 - 1652 : THE SLAVE

Det fjerde kort viser slaveriets udbredelse i de sydafrikanske kolonier. Slaveriet blev ophævet i 1838 i den engelske Kapkoloni. Fra 1850 og fremefter udviklede de hvide kolonister to diametralt forskellige relationer til de indfødte: man forsøgte at assimilere, og man adskilte. Begge relationer tog, selvfølgelig, udgangspunkt i udbytning. I Kapkolonien var det første vigtige skridt mod assimilation den farveblinde, men ikke ejendomsblinde! valgret indført i 1853 og 1872. Assimilationens spatiale enhed var huset - valgretten fulgte ejendom ikke sorte/hvide individer som

sådan - 'the Cape Town Kaffir' blev tilstået respektabilitet i de (få) tilfælde han var husejer og skattebetaler. Det er afgørende at erindre at de hvide udgjorde majoriteten (i 1875 bestod befolkningen i Kapstaden af 25.567 europæere og 19.236 ikke-europæere) og at assimilation på ingen måde var ikke-racistisk, som Fader F.W. Fullers argument imod segregering og for assimilering gør helt klart "Det er en stor velsignelse... at Kapstads kafferen kan tæmmes, trænes og tillæres kristne dyder." Dog brød Kapkoloniens assimilation sammen og den første segregerede sorte 'location' dvs. kommunalt opførte ghetto, blev etableret i Kapstaden i 1901, og i 1936 blev de sidste rester af sort valget afskaffet. Det er ikke tilfældigt at assimilationen blev forsøgt i slaveriets vigtigste område: The Western Cape. Det peger hen imod et helt andet rum end hjemlandet/reservatet, nemlig huset, slaveejerens og patriarkens hus.

"I slave samfundets tidligste tid på Kap Det Gode Håb var der to grundlæggende regler: hverken en europæer eller en indfødt kunne blive slave. Det første var en skik, det andet en lov. Mens loven ikke blev respekteret, og langsomt medførte en næsten fuldstændig forvandling af Khoi'erne til livegne inden 1828, var skikken ikke at gøre mennesker af europæisk herkomst til slaver mere magtfuld end nogen lov." (XXX)

I kolonialismens morgenrøde på Kap Det Gode Håb i slutningen af sekstenhundredetallet placerede de europæiske kolonister de fremmede i de tre forskellige roller som Shell nævner: som indfødte, som slaver, og som livegne. Udenfor den lille koloni var de afrikanske stammer, en slags stater, omend af en anden slags end kolonien og tydeligvis ikke nation stater (hvad kolonien heller ikke var). Indeni kolonien var de store slavedrevne landbrug. Fra et spatialt perspektiv pegede de sociale positioner europæer, indfødt, slave og livegen netop på disse to grænser: koloniens grænse med europæerne indenfor og de indfødte folk udenfor grænsen, og på husets grænse hvor europæerne og slaverne begge var indenfor huset som medlemmer af slaveejerens store familie. Den indfødte var oprindelig udenfor kolonien, han levede i en afrikansk stat. Derimod omsluttede husets grænse, der markerede det private rum, både slaver og europæere, begge var de indenfor husets grænse, med det offentlige rum og ødemarken udenfor. Mellem disse to positioner for ikke-europæere, slaveejerens hus for slaven og den afrikanske stat for den indfødte, var den livegnes rum, indenfor koloniens

grænser, men udenfor slavejernes huse. Når Shell, i citatet ovenfor, taler om at Khoi'erne bliver gjort til livegne, registerer han netop denne tredje position mellem slave og indfødt: ikke slave indenfor huset men heller ikke indfødt udenfor kolonien. 'Livegen' i Sydafrika skal ikke forstås med de historiografiske konnotationer fra Europas feudalisme. Der er ikke en særlig term der dækker denne specielle ufrihed, og jeg har derfor fulgt Shell og brugt ordet 'serf' og 'erserfment' i deres mindre mundrette danske oversættelser. Den livegne levede indenfor koloniens grænser sammen med europæerne, men i en mellemposition: ofte indenfor husets vægge, men ikke helt slave, og ofte udenfor huset, men ikke helt fri. Der går en lige linje fra denne position til reservatet og endelig til hjemlandet. Det er, som vi skal se, den etniske position.

Slaven i huset er derimod den racistiske position. Indfor det patriarkalske hus var slaven underkastet racistisk ulighed, præcis som kvinden var underkastet kønslig ulighed og børnene var underkastet generations ulighed. Alle magtrelationerne mellem patriark, kone, børn og slaver var indskrevet i domus. Dette historiske forhold leder Shell frem til en afgørende hypotese.

“Kunne ikke ejendomsrelationen der danner fundament for slaveriet antages at være en afledning af slaveejerens besiddelse af hans egen familie, en relation som er tydelig i Romersk-Hollandsk lov? I den Romersk-Hollandske retsopfattelse implicerede den frie kvindes undergivne status og mænds sanktionerede brug af hendes krop at hun også delte slavens magtesløshed og status af (mandens) ejendom og at muligvis denne omstændighed var den sande retslige forløber for slaveriet. Distinktionen mellem en kone og en slave i den tidlige Kap koloni var på ingen måde klar.”(XXX)

Racismen adskilte således ikke hvide og sorte: tværtimod var racismen en differentiering født af nærheden i arbejdet, det nødvendige fysiske og praktiske samvær. Det patriarkalske hus var paradigmet for den racistiske verden. Dette paradigmes rødder går mindst tilbage til den antikke verden og var del af den mentale bagage som kolonisterne bragte med sig til Afrika. Men for at plante racismen på Kap det Gode Håb måtte europæerne bygge slavehuse hvor de kunne bo sammen med de importerede slaver og udbytte dem. Racisme var en diskurs som med 'naturlige' argumenter forklarede hvorfor mennesker der levede sammen i en udbytningsrelation skulle være herre og

slave. Det er en diskurs som både herrer og slaver delte og som kan generere herrenvolk ideer på den ene pol og samtidig et underlegenheds-kompleks på den modsatte pol. Akkurat som sexismen og alder-isme kan forklare hvorfor mænd og kvinder eller ældre og yngre generationer som lever sammen 'naturligt' må være ulige. Jeg vil hævde at den vigtigste følge af at placere racismen i huset er at det kan forklare hvorfor herren og slaven det meste af tiden var fælles om racismen (og kvinder på samme måde delte sexismen og børnene alder-ismen): det meste af tiden var slaven en god Onkel Tom og konen sin husbond hengiven og børnene nærede respekt for den ældre generation; det er hvad den store sydafrikanske forfatter J.M.Coetzee har kaldt 'den indlejrede patriarkalske orden' (XXX) Samtidig er det klart at min brug af termen 'racisme' er mere snæver end den almindelige. Når for eksempel nazisterne talte om 'race' var det i den betydning jeg tillægger termen 'etnicitet' eller essens, og ikke racisme som en herre/slave diskurs. Forvirringen opstår fordi 'race' sagtens kan fungere som postulat for etnisk essens.

Modsætningen mellem racisme og etnicitet viser sig ved at etnicitet er en tale om ulighed der hviler på adskillelse og uafhængighed: i sidste instant kan man klare sig uden den anden gruppe og den kan udryddes. Racisme, derimod, er ulighed der hviler på gensidig afhængighed og nærhed: i sidste instans kan man aldrig klare sig uden den anden. Derfor vil en racistisk, sexistisk eller 'alder-istisk' identitet ofte deles af de to poler i en herre/slave ulighed, mens den etniske identitet formodentlig aldrig vil deles af de to poler i en etnisk konflikt.

1994: VOLKSTAATERS

Det sidste kort viser den hvide højrefløjs ikke-eksisterende hjemland, deres volkstaat.

I det mindste på et område bekræftede disse volkstaaters Karl Marx: når historien gentager sig selv bliver tragedien til farce. Efter 1976 begyndte apartheid stadig hurtigere at gå i opløsning og sandsynligheden for sort flertalsstyre tonede tilsidst frem på horisonten. Pludselig indså de hvide racister at kampen for etnisk rene rum måtte sættes i bakgear, spørgsmålet var ikke længere hvordan man skulle beherske sorte i etnisk rene hjemlande, men at finde et hjemland hvor Afrikaanere kunne forsvare sig selv. Så vidt jeg ved forsøgte Afrikaanerne aldrig at forklare positivt hvorfor deres

Gudsgivne territorium præcis fulgte grænserne for nationalstaten Sydafrika minus reservaterne, som disse grænser var fastlagte gennem kolonial købslåen og vold lang tid før apartheid opstod. Det blev kun argumenteret negativt, som det område der var tilbage da de andre stammer havde fået deres hjemlande. Dette negative argument stod nøgent tilbage da volkstaaterne pludselig i 1990erne skulle definere den hvide stammes rum. Apartheid diskursen kunne kortlægge den hvide races rum ud fra det virkeligt rent sorte, hjemlandet, men ikke ud fra det kun fiktivt rent hvide Sydafrika. Omvendt kunne den ikke kortlægge den sorte races rum og den måtte hårdnakket og i strid med alle empiriske fakta påstå at det kun var en 'forbigående fejl' at der stadig boede sorte i det 'hvide' Sydafrika.

Afrikaaner volkseie-landet var ikke kongruent med det hvide Sydafrika; det holdt pludelig op med at være de 87% af Sydafrika udenfor hjemlandene. Det skulle vise sig umuligt at besvare det simple spørgsmål: hvor hører volkseie'en, Afrikaanerfolkets essens virkelig og sandt hjemme? Hvor var Afrikaanerdom'ens land? Volkstaaterne higede og søgte uden held for brugbare grænser for deres Volkstaat; Eugene Terre'Blances halvnazistiske AWB så bagud mod Boer-republiekeernes gyldne tid og kom med vanvittige krav på Tranvaal og Oranje Fristaten som det fremtidige hvide hjemland, men i 1994 var løbet kørt og et nyt demokratisk Sydafrika var opstået. En sømløs enhed mellem Afrikaaner territorium og Afrikaaner kroppe kunne ikke opdrives, opfindes eller udråbes.

KONTUR

KAP DET GODE HÅBS KORT OVER SLAVER OG INDFØDTE, ELLER FORSKELLEN PÅ RACE OG ETNICITET I SYDAFRIKAS HISTORIE

af Hjalte Tin, marts 2000

Når man rejste i Sydafrika før apartheid blev afskaffet i 1994 kunne man komme ud for den sælsomme oplevelse at krydse en international grænse midt inde i landet. Hvis man for eksempel kørte fra Cape Town østpå langs det Indiske Ocean mod Durban ville man efter tusind kilometer komme til en stor grænseovergang med toldere, forskellige flag og bomme ved floden Kei, der

adskilte Eastern Cape i The Republic of South Africa fra The Republic of Transkei. Andre steder, som på den smalle vej R 726 der snoede sig gennem bjergene fra Zastron i The Orange Free State til Sterkspruit i Transkei ville man bare passere et lille skilt i vejkanterne og rasle over en kvægrist. Men hvor man end krydsede fra 'republikken' ind i et hjemland ville man bemærke at pigtråden der indhegnede alle hvide gårde pludselig ophørte. Inde i hjemlandet var der ingen pigtråd og kvæget strejfede frit om på den fælles jord, mens jorden udenfor hjemlandet var privat ejendom og indhegnet. Men hvad grænsen egentlig adskilte var ikke ganske klart: stater? racer? etniske grupper? privat ejendom? Apartheid var på mange måder det ekstreme kortlægningsprojekt. Alle sociale relationer blev oversat til spatiale relationer og mennesker blev adskilt med vold for at passe til disse ideologiske kort. Hjemlandene var kun et element i den store adskillelse. I denne artikel vil jeg dog kun tale om hjemlandene, dvs. apartheid på landet, og ikke om den uhyre komplekse adskillelse i byerne selvom de to dele selvfølgelig hang sammen. Idag er apartheid afskaffet, men hjemlandsgrænsen mellem Republikken og hjemlandene lever videre i den dramatiske forskel i fysiske og sociale levevilkår i de tidligere hjemlande og resten af Sydafrika. Det er imidlertid ikke det problem jeg vil diskutere i denne artikel.

Mit ærinde er forskellen mellem race og etnicitet. Det er min hypotese at hjemlandsgrænsen i Sydafrika gemmer nøglen til at forstå forskellen, ja modsætningen, mellem race og etnicitet generelt. Det netop er i grænsens spatiale, rumlige, kvalitet at denne forskel klarest kommer til udtryk. For at komme på sporet af forskellen mellem race og etnicitet må vi bevæge os bagud kortblad for kortblad mod det punkt i historien hvor Jan van Riebeck grundlagde kolonien på Kap Det Gode Håb i 1652.

1976: BLACK NATIONS

Det første kort viser Sydafrikas ti hjemlande. Umiddelbart vil man lægge mærke til at de fleste hjemlande ikke er sammenhængende områder, men små og store 'øer', allesammen i den østlige halvdel af landet. På grund af det sydlige Afrikas klima med regn mod øst og ørken mod vest var det nemlig her de sorte før-koloniale stater havde ligget. I 1976 var tiden kommet til den endelige virkeliggørelse af Hendrik Verwoerds (premier minister 1958-66) vision om the Grand Apartheid med vedtagelsen af loven om Transkeis selvstændighed. Transkei, på størrelse med Danmark og det territorielt mest sammenhængende hjemland var udset til at være det første i rækken af fremtidige 'selvstændige' hjemlande, som ved at fjerne alle sorte skulle skabe et rent hvidt Sydafrika. Apartheid opretholdt en streng legalistisk selvforståelse og den uhorste ophævelse af flere millioner sydafrikaneres borgerret blev vedtaget efter alle parlamentarismens regler - bortset fra den ikke uvæsentlige 'detalje' at sorte ikke havde stemmeret. Loven stipulerede at alle "efterkommere af Transkeiske borgere og alle personer der etnisk, kulturelt eller på nogen anden måde var forbundet med enhver stamme i Transkei" skulle betragtes som borgere af landet Transkei og dermed ikke længere som borgere i Sydafrika, uden hensyn til hvor de måtte være født, bo, og arbejde; der vil ikke

blive mulighed for at vælge mellem Sydafrika og Transkei. Pas, grænsekontrol og stramme restriktioner på ind- og udrejse af Sydafrika blev indført og Transkei fik en ambassade i Pretoria.

Verwoerd og hans efterfølger John Vorster havde været istand til at sælge ideen om at Sydafrika bestod af separate nationer til næsten alle hvide og derefter hæfte diskursen om national selvbestemmelse på apartheidpolitiken. Apartheid byggede på den i sidste ende selvdestruktive selvmodsigelse at de sorte tilhørte fremmede *nationer* beliggende udenfor det 'egentlige' Sydafrika, men samtidig at de sorte som *individer* skulle være tilstede og udbyttede overalt på den hvide side af grænsen. De fleste hvide vælgere accepterede forbavsende velvilligt forestillingen om at deres 'hvide' nation smukt tilstod en afrikansk 'nation' dens velfortjente selvstændighed - selvom konsekvensen var en dramatisk udhuling af det nationale territorium. Men når en stat frivilligt giver afkald på territorium skyldes det næsten altid at den er konfronteret med et større onde. For apartheid var frygten for at de sorte skulle oversvømme det 'hvide' Sydafrika et større onde end at give afkald på nationalt territorium. I aviserne diskuterede de hvide 'problemet med den sorte oversvømmelse' mens de fuldt og fast fortsatte med at tro at de levede i 'et hvidt Sydafrika'.

Med den dramatiske pointering, som Sydafrikas historie er så fuld af, blev den selvgode fiktion om det delte Sydafrika smadret af de sorte børn i Soweto den 16. juni 1976, kun to uger efter at loven om Transkeis selvstændighed var blevet vedtaget af parlamentet i Cape Town. Transkei blev i al stilfærdighed 'selvstændigt' den 26. oktober 1976 efterfulgt af flere hjemlande de følgende år. Men ingen lande i verden anerkendte nogensinde denne 'selvstændighed'; visionen om Grand Apartheid lå begravet tilbage i de forkullede ruiner i Soweto.

1959: BANTU TRIBES

Det andet kort viser sprogområder i Sydafrika. Loven om Transkeis selvstændighed havde ikke trukket nye grænser, men ophøjet en eksisterende grænse til status af 'international' grænse. Flere årtiers akademisk forskning lå bag planen for den totale de-nationaliseringen af hele Sydafrikas sorte befolkning indeholdt i Hendrik Verwoerds 'Promotion of Bantu Self-Government Act' fra 1959. *Bantoekunde*, som den nye antropologiske videnskab blev kaldt på de Afrikaans-talende universiteter havde siden 1930-erne produceret antropologiske definitioner på de indfødte stammer. Sprogene var den vigtigste markør af den formodede etniske essens. Bantusprogenes familier blev opdelt i ti undergrupper eller 'nationale enheder': Pedi eller Nord-Sotho, Basutho eller Syd Sotho, og Tswana eller Vest Tswana; Nguni blev opdelt i Xhosa, Zulu, Swasi, Sangaan, Nord Ndebele og Syd Ndebele; den tiende gruppe var Venda. Apartheids kortlæggere hævdede nu at der eksisterede en eksklusiv identitet mellem hver stammes (lingvistiske gruppe) essens og land. Men hvor var der en sand identitet mellem land og individuel essens? Antropologiens og sprogvidenskabens svar så fine ud på kolorerede vægkort, men enkeltindivider var blandede, flyttede, talte flere sprog og passede på mange

andre måder ikke med apartheids kort. Men statsmagten kunne tvinge folk til at 'overholde' deres essens. Fra 1960 til 1983 blev 1,7 millioner mennesker tvangsfjernet fra det 'hvide' Sydafrika og dumpet i 'genbosættelseslejre' i deres påståede etniske essens' hjemland. På trods af al denne vold og lidelse udøvet af de hvide boede majoriteten af alle sorte i 1976 stadig i områder der skulle forestille at være hvide, og de fleste af dem der boede i det 'sorte' Sydafrika boede i det 'forkerte' hjemland; ialt boede kun 41,8% af den sorte befolkning i deres efter loven 'rigtige' hjemland.

Men hvis sprogekortene passede dårligt med den sammensatte virkelighed så passede de forbavsende godt med en anden geografi. De angiveligt sprogbaseerede kort definerede den geografiske indespærring af den afrikanske befolkning i hjemlande. Men det sydvestlige Sydafrikas oprindelige indbyggere, som taler Khoisan og ikke et Bantu sprog, fik besynderligt nok ikke tildelt et hjemland. Denne slående undtagelse fører til en mistanke om at sprogekortene kun i anden række viste sprog, men i første række noget ganske andet, nemlig privat ejendom.

1913: NATIVE TRIBES

Det tredje kort viser ejendomsretten til jorden deklareret med The Land Act i 1913. Loven om Transkeis selvstændighed i 1976 havde ikke trukket nye grænser på jorden, men vist tilbage til loven fra 1959. Og denne lov havde igen, med meget små ændringer, vist tilbage til grænser som eksisterede i 1913 da den første store lov om landets deling mellem hvide og sorte blev vedtaget i det dengang kun tre år gamle selvstændige Sydafrika. Hjemlandenes grænser var ikke bestemt af Grand Apartheids vision om 'afrikanske nationer' eller af Bantoekundes kortlægning af etnicitet og sprogområder, men var tværtimod tilpasset de grænser som den koloniale erobring og konsolideringen af hvide landejendomme havde skabt i det nittende århundrede. Grand Apartheid og Bantoekunde havde lagt deres store kort hen over privatejendommens utallige matrikkelkort. Som for eksempel én reservatgrænse i East London District pertentligt defineres i The Land Act fra 1913: "East London District: Newlands Locations; St. Luke's Mission; Portions of farms 12S. and 11S. falling in this district and forming part of the Moiplats Location; Kwelea Location, compising Farms 2W," 'Missions' and 'Locations' var områder reserveret af hvide missionærer og lokale administratorer for sorte bosættelser. Med største omhyggelighed definerede lovens appendix hver eneste reservat ud fra de tilgrænsende hvide landejendomme. Omkring 1905 var opdelingen af Sydafrikas landområder mellem sorte og hvide stort set tilendebragt: reservaterne udgjorde 7,8% af Sydafrikas totale areal og hvid privat og statslig ejendom resten. Denne tingenes tilstand blev kodificeret med the Land Act i 1913, som bla. forbød hvide at eje jord i reservaterne, hvad der ikke betød meget, og sorte at eje jord og fast ejendom udenfor reservaterne. 23 år senere i 1936 blev loven opdateret og sorte fik nu tildelt ca. 13% af Sydafrika, en procentsats der holdt helt op til apartheids afskaffelse.

The Land Acts benyttede private ejendomme til at kortlægge racernes og stammernes territorier. Det er det første tærskel i hjemlandsgrænsens genealogi, eller den første særhed der afslører at grænsen betyder noget ganske forskelligt alt efter hvilken side af grænsen man befinder sig på. På den 'hvide' side er det privat ejendom, på den 'sorte' side er det stammens rum. Denne særhed reflekteres også i lovens centrale definition af 'The Native': "Native shall mean any person, male or female, who is a member of an aboriginal race or tribe of Africa." Denne tvetydige definition af de indfødte (ordet Native blev omkr. 1950 skiftet ud med Bantu og omkr. 1975 med Black i officiel Sydafrikansk regeringsdiskurs), som både race-bestemt ('aboriginal race') og etnisk bestemt ('tribe of Africa'), bibeholdt i al senere lovgivning peger på en fundamental tvetydighed i den officielle forståelse af indfødt og rum. Jeg vil hævde at denne tvetydighed er central for at forstå forskellen mellem racisme og etnicitet.

Apartheid er et afrikaans ord som nationalisternes valgsejr i 1948 gjorde verdenskendt. Hjemlandene var imidlertid kun den sidste udgave af fiktionen om race og etnicitet: at der eksisterede et hvidt Sydafrika udenfor stammernes områder, og et stamme Afrika udenfor det hvide Sydafrika. De engelsketalende partier havde længe talt om segregering og inden hjemlandene blev udlagt kortlagt reservater: men landområderne var de samme. Segregering blev først afprøvet i The Eastern Cape og Natal, som sammen med de to Boer republikker Transvaal og Oranje Fristaten var de fire koloniale enheder der kom til at udgøre Sydafrika ved dannelsen af Unionen i 1910. Kun i det frugtbare østlige Sydafrika havde der været relativt folkerige sorte stater, og her udgjorde de hvide minoriteten og de sorte majoriteten i modsætningen til det tørre tyndtbefolkede Western Cape, hvor raceforholdet var omvendt og de hvide var majoriteten. Omkring midten af det nittende århundrede påbegyndte Natals guvernør Sir Theophilus Shepstone kortlægningen af første grænse mellem de hvide landejendomme og de planlagte Afrikanske reservater i Natal. Markskellet for de private hvide (land)ejendomme fik en dobbelt funktion som grænse for reservater hvor den indfødte befolkning i teorien blev tvunget til at bo samtidig med at de forblev grænser for privat, hvid ejendom. Shepstone tvangsflyttede 90.000 afrikanere til reservaterne fra landbrugsjord erobret af hvide. Ikke uden modstand, en leder, høvding Langalibalele blev dømt til livstidsfængsel på Robben Island for 'opsætsighed', øen hvor en anden berømt afrikansk leder et århundrede senere skulle blive indespærret på livstid.

Således var reservatgrænsens mening fordoblet, folk på den 'hvide' side påstod at grænsen var etnisk-adskillende, mens folk på 'stamme' siden hurtigt forstod at grænsen var race-adskillende. Reservatet var et rum for personer i en mellemlig position ikke fuldt indlemmet i det sydafrikanske samfund, men samtidig indelukket i de hvides udbytningshuse. Ironisk betød denne ikke-spejling hen over hjemlandsgrænsen at apartheid diskursen kunne kortlægge de afrikanske stammes rum, men ikke dens egen stamme eller *volk's* rum. Når den hvide mand så fra sin farm ind i reservatet så han ikke først og fremmest sorte mennesker, han så ikke sin egen modsætning men noget andet, nemlig et

rum befolket med en bestemt stamme, et rum defineret ved en etnisk essens. Når derimod, lad os sige en Xhosa, så fra Transkei ind over hjemlandsgrænsen så han den hvide mands farm, ikke en anden stammes område, men racebetinget privat ejendom. Han så det rum hvor en lov bestemte kun hvide måtte eje jord. Og samtidig det sted han igen og igen måtte tage til for at få arbejde. Den sorte befolkning var aldrig i stand til at brødføde sig selv på reservaternes overbefolkede, udpinte og dårlige jord; det 'afrikanske' stammeliv i reservatet var og blev en fiktion.

1838 - 1652 : THE SLAVE

Det fjerde kort viser slaveriets udbredelse i de sydafrikanske kolonier.

Slaveriet blev ophævet i 1838 i den engelske Kapkoloni. Fra 1850 og fremefter udviklede de hvide kolonister to diametralt forskellige relationer til de indfødte: man forsøgte at assimilere, og man adskilte. Begge relationer tog, selvfølgelig, udgangspunkt i udbytning. I Kapkolonien var det første vigtige skridt mod assimilation den farveblinde, men ikke ejendomsblinde! valgret indført i 1853 og 1872. Assimilationes spatiale enhed var huset - valgretten fulgte ejendom ikke sorte/hvide eller mandlige/kvindelige individer som sådan - 'the Cape Town Kaffir' blev tilstået respektabilitet i de (få) tilfælde han var husejer og skattebetaler. Det er afgørende at erindre at de hvide udgjorde majoriteten (i 1875 bestod befolkningen i Kapstaden af 25.567 europæere og 19.236 ikke-europæere) og at assimilation på ingen måde var ikke-racistisk, som Fader F.W. Fullers argument imod segregering og for assimilering gør helt klart "Det er en stor velsignelse... at Kapstads kafferen kan tæmmes, trænes og tillæres kristne dyder." Dog brød Kapkoloniens assimilation sammen og den første segregerede sorte 'location' dvs. kommunalt opførte ghetto, blev etableret i Kapstaden i 1901, og i 1936 blev de sidste rester af sort valgret afskaffet. Det er ikke tilfældigt at assimilationen blev forsøgt i slaveriets vigtigste område: The Western Cape. Det peger hen imod et helt andet rum end hjemlandet/reservatet, nemlig huset, slaveejeren og patriarkens hus.

"I slave samfundets tidligste tid på Kap Det Gode Håb var der to grundlæggende regler: hverken en europæer eller en indfødt kunne blive slave. Det første var en skik, det andet en lov. Mens loven ikke blev respekteret, og langsomt medførte en næsten fuldstændig forvandling af Khoi'erne til livegne inden 1828, var skikken ikke at gøre mennesker af europæisk herkomst til slaver mere magtfuld end nogen lov." (XXX)

I kolonialismens morgenrøde på Kap Det Gode Håb i slutningen af sekstenhundredetallet placerede de europæiske kolonister de fremmede i de tre forskellige roller som Shell nævner: som indfødte, som slaver, og som livegne. Udenfor den lille koloni var de afrikanske stammer, en slags stater, omend af en anden slags end kolonien og tydeligvis ikke ikke nation stater (hvad kolonien heller ikke var). Indeni kolonien var de store slavedrevne landbrug. Fra et spatialt perspektiv pegede de sociale positioner europæer, indfødt, slave og livegen netop på disse to grænser: koloniens grænse med

europæerne indenfor og de indfødte folk udenfor grænsen, og på husets grænse hvor europæerne og slaverne begge var indenfor huset som medlemmer af slaveejerens store familie. Den indfødte var oprindeligt *udenfor* kolonien, han levede i en afrikansk stat. Derimod omsluttede husets grænse, der markerede det private rum, både slaver og europæere, begge var de *indenfor* husets grænse, med det offentlige rum og ødemarken udenfor. Mellem disse to positioner for ikke-europæere, slaveejerens hus for slaven og den afrikanske stat for den indfødte, var den livegnes rum, indenfor koloniens grænser, men udenfor slavejernes huse. Når Shell, i citatet ovenfor, taler om at Khoi'erne bliver gjort til livegne, registrerer han netop denne tredje position mellem slave og indfødt: ikke slave indenfor huset men heller ikke indfødt udenfor kolonien. Livegen" i Sydafrika skal derfor ikke forstås med de historiografiske konnotationer fra Europas feudalisme. Der er ikke en speciel term der dækker denne specielle ufrihed, og jeg har derfor fulgt Shell og brugt ordet 'serf' og 'erserfment' i deres mindre mundrette danske oversættelser. Den livegne levede indenfor koloniens grænser sammen med europæerne, men i en mellemposition: ofte indenfor husets vægge, men ikke helt slave, og ofte udenfor huset, men ikke helt fri. Der går en lige linje fra denne position til reservatet og endelig til hjemlandet.

Indfor det patriarkalske hus var slaven underkastet racistisk ulighed, præcis som kvinden var underkastet kønslig ulighed og børnene var underkastet generations-ulighed. Alle magtrelationerne mellem patriark, kone, børn og slaver var indskrevet i *domus*. Dette historiske forhold leder Shell frem til en afgørende hypotese.

“Kunne ikke ejendomsrelationen der danner fundament for slaveriet antages at være en afledning af slaveejerens besiddelse af hans egen familie, en relation som er tydelig i Romersk-Hollandsk lov? I den Romersk-Hollandske retsopfattelse implicerede den frie kvindes undergivne status og mænds sanktionerede brug af hendes krop at hun også delte slavens magtesløshed og status af (mandens) ejendom og at muligvis denne omstændighed var den sande retslige forløber for slaveriet. Distinktionen mellem en kone og en slave i den tidlige Kap koloni var på ingen måde klar.”(XXX)

I begyndelsen adskilte racismen således ikke hvide og sorte: tværtimod var racismen en differentiering født af nærheden i arbejdet, det nødvendige fysiske og praktiske samvær. Det patriarkalske hus, Casa Grande (XXX) var paradigmet for den racistiske verden. Dette paradigmes rødder går mindst tilbage til den antikke verden og var del af den mentale bagage som kolonisterne bragte med sig til Afrika. Men for at plante racismen på Kap det Gode Håb måtte europæerne bygge slavehuse hvor de kunne bo sammen med de importerede slaver og udbytte dem. Racisme var en diskurs som med 'naturlige' argumenter forklarede hvorfor mennesker der levede sammen i en udbytningsrelation skulle være herre og slave. Det er en diskurs som både herrer og slaver delte og som kan generere *herrenvolk* ideer på den ene pol og samtidig et underlegenheds-kompleks på den

modsatte pol. Akkurat som sexismen og alder-isme kan forklare hvorfor mænd og kvinder eller ældre og yngre generationer som lever sammen 'naturligt' må være ulige. Jeg vil hævde at den vigtigste følge af at placere racismen i huset er at det kan forklare hvorfor herren og slaven det meste af tiden var fælles om racismen (og kvinder på samme måde delte sexismen og børnene alder-ismen): det meste af tiden var slaven en god Onkel Tom og konen sin husbond hengiven og børnene nærede respekt for den ældre generation; det er hvad J.M.Coetzee har kaldt 'den indlejrede patriarkalske orden' (XXX) Samtidig er det klart at min brug af termen 'racisme' er mere snæver end den almindelige. Når for eksempel nazisterne talte om 'race' var det i den betydning jeg tillægger termen 'etnicitet' eller essens, og ikke racisme som en herre/slave diskurs. forvirringen opstår fordi 'race' sagtens kan fungere som indhold i en etnisk essens. Modsætningen mellem racisme og etnicitet viser sig ved at etnicitet er en tale om ulighed der hviler på adskillelse og uafhængighed: i sidste instans kan man klare sig uden den anden gruppe og den kan udryddes. Racisme, derimod, er ulighed der hviler på gensidig afhængighed og nærhed: i sidste instans kan man aldrig klare sig uden den anden. Derfor vil en racistisk, sexistisk eller 'alder-istisk' identitet ofte deles af de to poler i en herre/slave ulighed, mens den etniske identitet formodentlig aldrig vil deles af de to poler i en etnisk konflikt.

1994: VOLKSTAATERS

Det sidste kort viser den hvide højrefløj's ikke-eksisterende hjemland, deres *volkstaat*.

I det mindste på et område bekræftede disse *volkstaaters* Karl Marx: når historien gentager sig selv bliver tragedien til farce. Efter 1986 begyndte apartheid stadig hurtigere at gå i opløsning og sandsynligheden for sort flertalsstyre tonede frem på horisonten. Pludselig indså de hvide racister at kampen for etnisk rene rum måtte sættes i bakgear, spørgsmålet var ikke længere hvordan man skulle beherske sorte i etnisk rene hjemlande, men at finde et hjemland hvor Afrikaanere kunne forsvare sig selv. Afrikaaner *volkseie*-landet var ikke kongruent med det hvide Sydafrika; det holdt pludelig op med at være de 87% af Sydafrika udenfor hjemlandene. Volkstaaterne higede og søgte uden held for brugbare grænser for deres Volkstaat; Eugene Terre'Blances halvnazistiske AWB så bagud mod Boer-republiekeernes gyldne tid og kom med vanvittige krav på Tranvaal og Oranje Fristaten som det fremtidige hvide hjemland. I 1994 var løbet kørt og et nyt demokratisk Sydafrika var opstået. Men det skulle vise sig umuligt at besvare det simple spørgsmål: hvor var Afrikaanerdoms land? Hvor hører *volkseie'en*, Afrikaanerfolkets essens virkelig og sandt hjemme? En sømløs enhed mellem Afrikaaner territorium og Afrikaaner kroppe kunne ikke opdrives, opfindes eller udråbes.

Så vidt jeg ved forsøgte Afrikaanerne aldrig at forklare positivt hvorfor deres Gudsgivne territorium præcis fulgte grænserne for nationalstaten Sydafrika minus reservaterne, som disse grænser var fastlagte gennem kolonial købslåen og vold lang tid før apartheid opstod. Det blev kun argumenteret negativt, som det område der var tilbage da de andre stammer havde fået deres hjemlande. Dette negative argument stod nøgent tilbage da volkstaaterne pludselig i 1990erne skulle definere den hvide

stammes rum. Apartheid diskursen kunne kortlægge den hvide races rum ud fra det virkeligt rent sorte, hvrmlandet, men ikke ud fra det kun fiktivt rent hvide Sydafrika. Omvendt kunne den ikke kortlægge den sorte races rum og den måtte hårdnakket og i strid med alle empiriske fakta påstå at det kun var en 'forbigående fejl' at der stadig boede sorte i det 'hvide' Sydafrika.